

## **«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КІШІ ҚАЗАН» КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚОНЫСТАНДЫРУ САЯСАТЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫ КЕҢЕСТІК ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ОТАРЛАУ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ**

**Сәрсембина Құралай Қуандыққызы<sup>1</sup>,**

<sup>1</sup>Тарих ғылымдарының кандидаты, Астана қаласындағы Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты филиалның директоры (11/5-үй, Қабанбай батыр даңғ., 010017, Астана, Қазақстан Республикасы), <https://orcid.org/0000-0002-5571-7944>, e-mail: [kuralai\\_sk@mail.ru](mailto:kuralai_sk@mail.ru)

**Аңдатпа.** Мақалада «Қазақстандағы Кіші Қазан» революциялық кампанияларының жүргізілу барысын, тетіктерін, зардаптарын жүйелі зерттегенде қоныстандыру саясатының кеңестік отарлаудың бір формасы екендігін ғылыми тұрғыдан сараптаймыз.

Автор Қазақстандағы қуғын-сүргіннің өзіндік ерекшеліктері бар екендігін дәйектеп, Орталықтың негізгі мақсаты – Қазақстанды отарлау, шикізат көзіне айналдыру; ауылды «кеңестендіріп», бұрынғы көзқарастағы адамдарды қоғамнан аластатып, большевик билігін екі етпей орындайтын жаңа «кеңес адамын» қалыптастыру үшін, ең алдымен өзіне қарсы келетін күштерді жойып, сырттан әкелгендерді Орталықтың тірегі етіп қалыптастыру екендігін деректер негізінде тұжырымдайды.

Сонымен қатар, мақалада қазақ ұлттық зиялылары – А. Байтұрсынов, С. Сәдуақасов, С. Қожанов, Ә. Әлібеков, Ж. Сұлтанбеков, Ы. Мұстанбаев, С. Қаратілеуов, Н. Нұрмақов, И. Тоқтыбаев, Т. Жаманмұрынов және басқалар империялық қоныс аудару саясаты салдарынан жерінен айырылған қазақ халқына жерді бірінші кезекте қайтаруға ұмтылғандығын, жер ресурстарын бөлуде әлеуметтік әділеттілік пен ұлттық басымдық қағидаттарын ұштастыруды қолдағандығын, жаңа қоныс аудару саясатын қабылдамағандығы да сарапталады.

**Түйін сөздер.** «Кіші Қазан», халыққа қарсы бағдарлама, отарлау, жер саясаты, Алаш зиялылары және т.б.

**Алғыс.** Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін құрбандарының негізгі базалық санаттары мен кіші санаттарын іргелі зерттеу және оларды толық ақтау процестері» (жеке тіркеу нөмірі: ІРН: BR24993057).

## **ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В ПЕРИОД «МАЛОГО ОКТЯБРЯ» В КАЗАХСТАНЕ КАК ФОРМА СОВЕТСКОЙ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ КОЛОНИЗАЦИИ**

## **Куралай Куандыковна Сарсембина<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>филиал Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова в г. Астане (пр. Кабанбай батыра, 11/5, 010017, Астана, Республика Казахстан), кандидат исторических наук, директор, <https://orcid.org/0000-0002-5571-7944>, e-mail: [kuralai\\_sk@mail.ru](mailto:kuralai_sk@mail.ru)

**Аннотация.** В статье на основе системного исследования хода, механизмов и последствий революционных кампаний «Малого Октября в Казахстане» дается научный анализ переселенческой политики как одной из форм советской колонизации.

Автор аргументирует наличие специфических особенностей репрессий в Казахстане и на основе источников формулирует вывод о том, что главной целью Центра являлась колонизация Казахстана и превращение его в сырьевой придаток. Для «советизации» аула, вытеснения из общества людей с прежними взглядами и формирования нового «советского человека», беспрекословно исполняющего волю большевистской власти, Центр стремясь в первую очередь уничтожить противостоящие ему силы и сделать прибывшую извне рабочую силу своей опорой.

Кроме того, в статье анализируется деятельность представителей казахской национальной интеллигенции – А. Байтурсынова, С. Садуакасова, С. Кожанова, А. Алибекова, Ж. Султанбекова, И. Мустанбаева, С. Каратилеуова, Н. Нурмакова, И. Токтыбаева, Т. Жаманмурынова и других. Показывается, что они стремились в первоочередном порядке вернуть земли казахскому народу, лишившемуся их в результате имперской переселенческой политики, выступали за сочетание принципов социальной справедливости и национального приоритета при распределении земельных ресурсов, а также не приняли новую переселенческую политику.

**Ключевые слова:** «Малый Октябрь», антинародная программа, колонизация, земельная политика, интеллигенция Алаш и др.

**Благодарность.** Статья подготовлена в рамках реализации проекта программно-целевого финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Фундаментальное исследование основных базовых категорий и подкатегорий жертв политических репрессий в Казахстане и процессы их полной реабилитации» (регистрационный номер: ИРН: BR24993057).

**IRSTI 03.00.20**

## **SETTLEMENT POLICY DURING THE "LITTLE OCTOBER" PERIOD IN KAZAKHSTAN AS A FORM OF SOVIET DEMOGRAPHIC COLONIZATION**

**Kuralay K. Sarsembina<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Branch of the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology in Astana (11/5, Kabanbay Batyr Ave., 010017, Astana, Republic of Kazakhstan), Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher, <https://orcid.org/0000-0002-5571-7944>. e-mail: [kuralai\\_sk@mail.ru](mailto:kuralai_sk@mail.ru)

**Abstract.** In this article, through a systematic examination of the course, mechanisms, and consequences of the revolutionary campaigns of "Little October in Kazakhstan," we provide a scientific analysis of the settlement policy as a form of Soviet colonization.

The author demonstrates that repressions in Kazakhstan possessed distinct characteristics and concludes, based on historical sources that the primary objective of the Center was to colonize Kazakhstan and turn it into a source of raw materials. To "Sovietize" the *aul* (village), remove individuals with traditional worldviews from society, and cultivate a new "Soviet person" who would blindly execute Bolshevik directives, the regime sought to eliminate opposing forces and establish incoming settlers as the Center's primary foothold.

Furthermore, the article analyzes how members of the Kazakh national intelligentsia – including A. Baitursynov, S. Saduakasov, S. Kozhanov, A. Alibekov, Zh. Sultanbekov, Y. Mustambaev, S. Karatileuov, N. Nurmakov, I. Toktybaev, T. Zhamanmurynov, and others – strove to prioritize the return of land to the Kazakh population displaced by imperial resettlement policies, advocated for combining principles of social justice and national priority in land distribution, and rejected the new resettlement policy.

**Keywords:** «Little October», anti-people program, colonization, land policy, Alash intelligentsia, etc.

**Acknowledgments.** The article was prepared within the framework of the grant financing project of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan «Fundamental research of the main basic categories and subcategories of victims of political repression in Kazakhstan and the process of their full rehabilitation» (Registration number: ИПН: BR24993057).

**Кіріспе.** Ф. Голощекин басқарған жылдардағы «Қазақстандағы Кіші Қазан» революциялық кампанияларының жүргізілу барысын, тетіктерін, зардаптарын жүйелі зерттегенде қоныстандыру саясатының кеңестік отарлаудың бір формасы екендігін ғылыми тұрғыдан сараптаймыз.

Большевиктік-сталиндік билік Қазақстанды ғана емес, қол астындағы жерлерді, тіпті Ресей империясын да қасіретке белшесінен батырды. Алайда, Қазақстандағы қуғын-сүргіннің өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл мәселені 2020 жылы қарашада Президент Жарлығымен құрылған Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі Мемлекеттік комиссия қыруар жұмыстарды атқару барысында анықтады.

Мемлекеттік комиссия тарихтың өзекті мәселелеріне қатысты ғылыми бағаны талап ететін көптеген жаңа ғылыми-тарихи, ғылыми-саяси, ғылыми құқықтық тұжырымдарды ғылыми әрі фактологиялық тұрғыдан негіздеді. Іргелі

әрі жүйелі зерттейтін тақырыптар аясы кеңейді. Соның бірі – «Қазақстандағы Кіші қазан» халыққа қарсы бағдарламасы кезіндегі қоныстандыру саясаты және оның салдары.

Бүгінгі күні Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргінді жүйелі зерттеудің, 19200Қ1950 жж. саяси қуғын-сүргін құрбандарының негізгі санаттары мен негізгі тұжырымдарды іргелі зерттеу жалғасуда. Қазақстан Республикасының Үкіметі 2024 жылы қазан айында Мемлекеттік комиссияның тұжырымдарын іргелі зерттеу үшін бағдарламалық мақсатты қаржыландыру бөлді (ИРН: BR24993057 «Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін құрбандарының негізгі базалық санаттары мен кіші санаттарын іргелі зерттеу және оларды толық ақтау процестері»). Осы жоба шеңберінде «Қазақстандағы Кіші қазан» қасіретті жылдарындағы 10-нан аса кампанияны іргелі, жүйелі, әрі пәнаралық және антропологиялық тұрғыдан зерттеу мақсатында жұмыс тобы құрылды, ғалым-мамандар шақырылды, зерттеу әдіснамасы мен жұмыс бағыттары айқындалды. Аталған 10-нан аса кампанияның бірі – *«Қазақстандағы Кіші қазан» кезеңіндегі қоныстандыру саясаты және қоныстандыру қоры*. Қазақстанға қоныс аудару саясаты толық зерттелмеген. Зерттеушілер тарапынан әртүрлі бағаланады.

И. Сталин Қазақстанға Ф.Голощекинді әдейі жіберіп, әккі революционер қолымен қоныстандыру арқылы отарлау саясатын кезең-кезеңімен жүзеге асырды.

**Материалдар мен әдістер.** Зерттеудің деректік базасын Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА), ҚР Президенті Архиві қорындағы құжаттар құрады. Сонымен қатар, 1920–1930 жылдардағы мерзімді басылымдар материалдары (газет-журналдар), «Кіші Қазан» кезеңіндегі партиялық және кеңестік органдардың қаулылары, Алаш және қазақ ұлттық зиялы өкілдерінің (А. Байтұрсынов, С. Сәдуақасов, С. Қожанов т.б.) публицистикалық және ғылыми еңбектері, стенограммалар мен ресми есептер негізгі дереккөз ретінде пайдаланылды.

Мақалада қойылған міндеттерді шешу үшін тарих ғылымының кешенді әдіснамалық аппараты қолданылды:

- **Тарихи-салыстырмалы әдіс:** Патшалық империяның қоныс аудару саясаты мен кеңестік демографиялық отарлаудың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын, сондай-ақ жер ресурстарын бөлудегі өзгерістерді салыстырмалы түрде талдауға мүмкіндік берді.

- **Тарихи-генетикалық әдіс:** «Кіші Қазан» халыққа қарсы саясатының себептерін, аймақтағы әлеуметтік-демографиялық салдарлардың шығу тегін себеп-салдарлық байланыста қарастыруға жағдай жасады.

- **Деректанулық талдау әдісі:** Архивтік құжаттардың, ресми мәліметтер мен заңнамалық актілерді сыни сараптау үшін қолданылды.

- **Жүйелілік әдісі:** Кеңестік отарлау жүйесінің құрамдас бөліктерін (саяси, экономикалық, демографиялық) бір-бірімен тығыз байланыстағы біртұтас процесс ретінде қарастыруға негіз болды.

Ф. Голощекин Қазақстанға басшы болып тағайындалып, қызметке кіріскен бойда, 1925 жылы 1 желтоқсанда Қызылордадағы V партконференциясында

«өзіне дейін Қазақстанда ешқандайда совет өкіметінің орнамағандығын» айтса, «Октябрьский ураган пронесся мимо аула, мало задев его. Причины – почти полное отсутствие национального пролетариата, культурная и экономическая отсталость...» – деп тұжырымдады [1]. Кеңес өкіметі орнамады деген сөз Қазақстанға қарсы жабық соғыстың жарияланғандығының дәлелі еді.

Ал, 1925 жылы «жер мәселесі жөніндегі саясатында партиямыз ... барлық еңбекші ауыл шаруашылығы халқын жермен қамтамасыз ету принципін басшылыққа алады» деп жарияланды, сондай-ақ «жер пайдаланушылардың барлық топтарын, ең алдымен қазақ халқын нақты түрде жермен қамтамасыз ету мақсатында, жерге орналастыру кезінде жер бөлу кезектілігін белгілеу қажет» делінді. Бұл кезектілік мынадай тәртіпте белгіленуі тиіс болды: байырғы қазақ халқын орналастырудан кейін жер бірінші кезекте – 1918 жылға дейін келіп, іс жүзінде ауыл шаруашылығымен айналысқан келімсек халықтарға (орыс, украин, өзбек, тараншы және т. б.), екінші кезекте – 1922 жылғы 31 тамызға дейін Қазақ АКСР аумағына өз бетімен көшіп келген қоныс аударушыларға, үшінші кезекте – 1922 жылғы 31 тамыз бен 1924 жылғы 7 тамыз аралығында Қазақ АКСР-ға келген өз бетімен қоныс аударушыларға берілуі тиіс еді [2].

Ф. Голощекин келген күннен бастап екі сөзінің бірінде «революциялық қайта құру», «ауылды кеңестендіру», «қазақтар артта қалған», – деп ұрандатты. Оның мақсаты – қазақ жерін отарлау, яғни «ауылды кеңестендіру», «кеңес адамын» қалыптастыру еді. Осы мақсатына жету үшін «артта қалған қазақты» Орталықтан келген қоныстанушылар арқылы «мәдениетке» жеткізу міндетін алдына қойды.

Сонымен, Мәскеуден арнайы тапсырма алып, мақсатын анықтап, міндеттерін белгілеп келген Ф. Голощекин өзінің айналасына икемді команда жинап революциялық қайта құруларды қарқынды жүргізді.

**Талқылау.** Ф. Голощекин екі жылға жуық өз командасын құрып, тамырын жайған соң, ұлт болмысынан сауатсыз жандардың санасын «моральдық-психологиялық» тұрғыдан әбден дайындап, қазақ ауылының артта қалғанын «дәлелдеді» және соған сендірді (әлі күнге дейін сенушілер жеткілікті). Алаш зиялыларын биліктен аластатып, өзіне ыңғайлы база құрып алған соң, нәтижесінде, 1928 жылдан бастап Ф. Голощекин Ресей мен Одақтың басқа аймақтарынан Қазақстанға шаруаларды жаппай, жоспарлы түрде қоныс аударту бағытына күрт бет бұрды.

Негізгі мақсаты – Қазақстанды отарлау, шикізат көзіне айналдыру. Ауылды кеңестендіріп, бұрынғы көзқарастағы адамдарды қоғамнан аластатып, большевик билігін екі етпей орындайтын жаңа «кеңес адамын» қалыптастыру үшін, ең алдымен өзіне қарсы келетін күштерді жойып, Орталықтың тірегін қалыптастыру. Нәтижесінде, Қазақстанда кеңестік отарлау саясаты жүргізілді. Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссияның ғалымдары мен сарапшылары арнайы дайындаған Глоссарийде отарлау саясатына қатысты келесідей арнайы анықтамалар да берілген: **ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕҢЕСТІК ОТАРЛАУ** (қоныс аудару, идеологиялық, мәдени және т. б.) – саяси мақсаттарды күштеп іске асыра отырып және

Қазақстан аумағында большевик-сталиндік биліктің идеологиялық, мәдени, экономикалық стандарттарын енгізе отырып, басқа халықтардың өкілдерін жаппай қоныстандыру жолымен отарлау түрі.

**ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АПАТ** – большевиктік-сталиндік режимнің жасанды түрде ұйымдастырылған жаппай ашаршылық, мемлекеттік қудалау және саяси қуғын-сүргін нәтижесінде қазақ халқы санының күрт төмендеуі» [3].

Бұрынғы көзқарастағы адамдарды, қоғамды өзгерту үшін дәстүрлі шаруашылықты құрту керек. Бұл оңай шаруа емес. Себебі, ұлттық болмыс, менталитет, әлеуметтік және мәдени институттардың сан ғасырлық тарихы бар. Оны жою үшін арнайы бағдарлама керек екендігі қарапайым адамға да түсінікті.

«Қазақстандағы кіші қазан» халыққа қарсы бағдарламасы ашаршылық жылдарында қоныстандыру саясатын қасақана жүргізді. Ал, қоныстандыру саясатының тарихы тереңде жатыр. Қазақ жері отарланғаннан бастап, Ресейдің орталық аудандарынан қазақ жеріне переселендер көші толастаған емес. Қоныстандыру саясатының түпкі мақсаты жерлерді алу, өз қарамағына өткізу. Патшаның кезінен дәстүрге айналған қоныстандыру саясатын большевиктер билігі жалғастырып, 1991 жылға дейін осы көш тоқтамады...

Большевиктер билігі орнаған күннен бастап ұлт еркіндігіне қарсы болды. «Езілген ұлттарға жер беру» және т.б. ұрандар халықтың көңілін аулау, өз жағына тарту айналымынан шыққан стратегиялық тактика еді. Осы түсінген Алаш зиялылары, Алаш Орда үкіметі қоныстандыру саясатының отарлау мақсатына қарсы тұрды. Барынша күресті. Өкінішке орай, күш тең емес.

1925 жылға дейін (Сталин Ақжол газеті туралы нұсқау бергенге дейін) Алаш зиялылары ұлт мүддесі үшін большевиктік билікке араласта болды. Бар мүмкіндіктерінше елге пана болды.

Жылдан –жылға күшіне мінген большевик билігі 1924 жылғы 17 қазанда Еңбек және Қорғаныс Кеңесі Орталық Колонизация комитетін құру туралы қаулы қабылдады (1925 жылдан бастап ол Бүкілодақтық Қоныс аудару комитеті деп қайта аталды) және қоныс аударуға қатысты бірқатар директивалар берді.

1929 жылы бұл институт Халық ағарту комиссариатының (Наркомпрос) қарауынан шығарылып, РКФСР Жер халық комиссариатының (Наркомзем) қарауына берілді және Мемлекеттік жерге орналастыру және қоныс аудару ғылыми-зерттеу институты ретінде атала бастады. Ғылыми-зерттеу деген атақ, негізгі мақсатты бүркемелеу үшін қажет болды. Себебі, аталған Институт қызметінің арқасында XX ғасырдың 20-жылдарының ортасынан бастап жоспарлы қоныс аудару жүзеге асырыла бастады, көші-қон ағындарын кешенді реттеудің тұжырымдамалары мен тетіктері әзірленді, көші-қон үдерістерін басқарудың белгілі бір тәжірибесі жинақталды. Сол кезеңде мемлекеттік қоныс аудару саясатының негізгі бағыттары мен міндеттері айқындалды; көші-қон мәселелерін кешенді түрде шешуге бағытталған бағдарламалар әзірленді [4].

1928 жылғы 18 қаңтарда КСРО ОАК мен ХКК-нің қаулысымен ҚАССР-ға жаңа тұрғындарды қоныстандырудың кешенді жүйесі белгіленді («0 задачах переселения, его организации, основах составления планов переселения и о порядке финансирования переселенческих мероприятий»). Оның мақсаты –

«экономикалық және саяси маңызы бар, игерілмеген және аз игерілген аумақтарды берік шаруашылық тұрғыдан игеру, табиғи байлықтарды ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп өнімін арттыру мақсатында пайдалану», сондай-ақ халқы шамадан тыс тығыз орналасқан аудандарды босату, өз бетімен қоныс аударуды реттеу, қоныс аударушылар шаруашылықтарын ұжымдастыру және кооперациялау болды [5].

1929 жылғы сәуірде ҚАССР Кеңестерінің XVII съезінде республиканың шекараларын елдің басқа аймақтарынан жаппай қоныс аударуға ашу мүмкіндігі мәселесі көтерілді. Бірінші бесжылдықта шамамен 1930 жылы 6 мың отбасын, ал 1931 жылы – 43 мың адамды, негізінен Ресей мен Украинадан қоныс аударту жоспарланды.

Жерге орналастыру және жергіліктендіру (коренизация) кезеңінде Ф. Голощекин БК (б) П Қазақ өлкелік комитеті Бюросы мүшелерінің белсенді сынына ұшырады. Қызу пікірталастар барысында олар Ф. Голощекиннің жоспарларына қарсы шығып, қазақ халқының жерге орналастырылуына басымдық беруді талап етті. Олар жаңа «отаршылық» қоныс аудару саясатының абсурдтығын және қазақ ауылына қатысты таптық көзқарасқа көшуді негізсіз деп санады [6].

Қазақ ұлттық зиялылары – А. Байтұрсынов, С. Сәдуақасов, С. Қожанов, Ә. Әлібеков, Ж. Сұлтанбеков, Ы. Мұстанбаев, С. Қаратілеуов, Н. Нұрмақов, И. Тоқтыбаев, Т. Жаманмұрынов және басқалар империялық қоныс аудару саясаты салдарынан жерінен айырылған қазақ халқына жерді бірінші кезекте қайтаруға ұмтылды. Зиялылар жер реформасын ауылдық қауым негізінде жүргізуді, жайылымдар мен су көздерін еркін пайдалануды, жер ресурстарын бөлуде әлеуметтік әділеттілік пен ұлттық басымдық қағидаттарын ұштастыруды қолдады. Олар байларға қарсы күрес деген желеумен қазақтарды «артық» жерлерінен айыруға, негізгі өкілеттіктерді Мәскеуге беруге және Қазақ АКСР жер органдарының автономиясынан айрылуына, сондай-ақ Ресейдің орталық аймақтарынан көшіп келушілермен далалық өңірлерді жаппай қоныстандыруға және өндірістік жағдайлар мен этношаруашылық ерекшеліктерді ескермейтін «теңестіруші» жер бөлуге үзілді-кесілді қарсы болды.

1920-жылдардағы республиканың Алаш идеясын қолдаған басқарушы элитасы жаңа қоныс аудару саясатын қабылдамады. Олар оны қазан төңкерісіне дейінгі отаршылық тәжірибенің жалғасы, жаңа формасы деп қабылдады. Ұлт жанашырлары жергілікті халықтың қажеттіліктері екінші орынға қалатындығын білді. Сонымен қатар, жер қатынастарын біртіндеп өзгертуге, қазақтардың дәстүрлі жайылымдары мен ата қоныстарына деген құқықтарын сақтай отырып, эволюциялық жолмен отырықшылыққа көшуді жақтады. Олардың пікірінше, жер реформасы қазақ ауылының ғасырлардан келе жатқан шаруашылық ерекшеліктерін ескеруі тиіс еді.

Бұрынғы жер ісі халық комиссары Ж. Сұлтанбековтің БК (б) П ұясы жанындағы Тексеру комиссиясына жолдаған хатында: қазақтарды жермен қамтамасыз етуде кезектілікке мән беріп, таптық тәсілді жоққа шығарғанын қате деп мойындап, жергіліктендірудің пайыздық қағидатын формалды түрде

қолдады. Алайда ол бұрынғы ұстанымын сақтап қалды: қазақ халқын жерге толық орналастыру аяқталмайынша қоныс аудару басталмауы тиіс деп есептеді.

Мұндай көзқарастар БК (б) П Қазақ өлкелік комитеті мен Ф.Голощекиннің бағдарламасына тікелей қайшы келді. 1927–1929 жылдардағы партиялық тазартулар мен 1920–1930 жылдардың аяғындағы қуғын-сүргін нәтижесінде ұлттық зиялылардың көптеген өкілдері мен республикалық партия-кеңес аппаратының бұрынғы басшылары (С. Сәдуақасов, С. Қожанов, Ж. Мыңбаев және т.б.), сондай-ақ Жер ісі халық комиссариатының қызметкерлері (Ж. Сұлтанбеков, Ә. Әлібеков, И. Тоқтыбаев және т. б.) саяси өмірден аластатылды.

Олардың жер және қоныс аудару саясатын, сондай-ақ «қазақ ауылының қанаушыларын» экспроприациялауды сынауы «буржуазиялық-ұлтшыл ауытқу» ретінде бағаланды. Ф.Голощекин VI Бүкілқазақтық партия конференциясында қазақ коммунист-серіктерінің көмегімен С. Сәдуақасовқа, Ж. Мыңбаевқа, Ж. Сұлтанбековке және олардың пікірлестеріне қарсы большевиктік партиялық тәртіпке бағынбағаны үшін «сот» ұйымдастырды. «Ауытқушылар» БК (б) П Қазақ өлкелік комитеті Бюросының құрамынан шығарылып, жоғарғы басқару аппаратына ауқымды тазарту жүргізілді [7]. Сондай-ақ Ф. Голощекиннің нұсқауымен, «Ә. Бөкейхановтың жетекшілігіндегі оңшыл эсер» С. Швецов қатаң сынға алынды. Осы тұста айта кету керек, демократиялық көзқарастағы көптеген өзге ұлт өкілдері де қазақ халқының дәстүрлі шаруашылығының сақталуы үшін күресті.

Ф. Голощекиннің саяси доктринасында айқын көрініс тапқан мақсаттар мен оларды жүзеге асыру тәсілдерін талдау оның Қазақстандағы партия ұйымының бірінші хатшысы ретіндегі қызметі большевиктік-сталиндік басшылық жүргізген кең ауқымды кеңестік отарлау саясатын жүйелі әрі саналы түрде қолдауға бағытталғанын көрсетеді. Голощекин Қазақстанды бүкіл Кеңес Одағы үшін экономикалық және әлеуметтік ресурстарды жұмылдыруға арналған стратегиялық маңызы бар қор ретінде қарастырды. Оның тұжырымдамасында дәстүрлі мал шаруашылығы ерекше орын алды. Қазақ халқының шамамен 90 пайызын қамтыған бұл сала Ф.Голощекин тарапынан Қазақстан үшін ғана емес, сонымен қатар бүкіл Одақ үшін де аса маңызды мәселе ретінде бағаланды. Нәтижесінде, Қазақстанның шаруашылық ерекшелігі Одақтың мүддесіне қызмет етуі тиіс болды.

Сонымен қатар техникалық дақылдарды дамыту мәселесі Кеңес Одағының индустрияландыру саясатының құрамдас бөлігі ретінде түсіндірілді. Ауыл шаруашылығын шикізат базасына айналдыру арқылы өнеркәсіптік дамуды жеделдету мақсаты көзделді. Ал республиканың егістік алқаптарын кеңейту мүмкіндігі, тіпті ең төменгі есептің өзінде оларды екі, үш, тіпті төрт есе ұлғайтуға болады деген пайым, ірі ұжымшарлар құру арқылы астық мәселесін түбегейлі шешудің негізгі алғышарты ретінде ұсынылды [8].

Осылайша, Ф. Голощекиннің доктринасы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуын жергілікті ерекшеліктер мен дәстүрлі шаруашылық құрылымды ескермей, Орталықтың стратегиялық және экономикалық қажеттіліктеріне бағындыруды көздеген кеңестік отарлық үлгінің (модель)

теориялық негізі қызметін атқарды. Нәтижесінде, Қазақ жеріне қоныс аударушылар ағылды. Байларды, орта шаруаларды, хан-сұлтан ұрпақтарын, діни тұлғаларды, тіпті қарапайым адамдарды қуғын-сүргінге ұшыратып, ату жазасына кесіп, отбасы мүшелерімен жер аударып, сырттан жүздеген мың өзге ұлт өкілдері қоныстандырылды.

1920–1930-жылдары КСРО-ның орталық аймақтарынан Қазақстан аумағына, Оралға және Орта Азияға конвоймен жаппай түрде «құлатылған таптың өкілдері», дін қызметкерлері, сондай-ақ ауқатты шаруалар (күштеп ұжымдастыру барысында) санаттары жер аударылды. 1930 жылдары кулактарды қоныс аудару шаралары қарқынды түрде қолға алынып, ашаршылық жылдарында жаппай демографиялық отарлау процессі шапшаңдата жүргізілді.

Бұл мәселенің екі қыры бар: біріншісі большевиктер билігі өзіне жат күштерді сырт аймақтарға жіберіп, билікке деген қарсылықты азайтты. Сонымен қатар, сырттан көшіріп әкелінген халық пен жергілікті халық арасында қақтығысты туындатты. Сырттан келгендерге жағдай жасап, өз саясатын жүргізуге тетік жасап, іргетас қалап, жергілікті жерлерде большевиктер билігінің тірегін орнықтырды. Осы тұста тұрғылықты жерлерінен зорлықпен көшіріліп, қорлық көріп келген халықтың жергілікті халықтың азаттық жолындағы күресін қолдаған жағдайлар да болғандығын айтуымыз керек.

Екіншісі пайдалы қазба көздері мол, территориясы орасан зор жерлерді өздеріне иелену мақсатын көздеді.

1930 жылы 30-31 қаңтарда ОГПУ коллегиясының бірлескен отырысы болып, шаруаларды жер аудару кезеңдері талқыланды. Қазақстанға бірінші кезекте Солтүстік Кавказ өлкесінен 5 мың, екінші кезекте Иванов облысынан 5 мың, Нижегород өлкесінен 5 мың, Орталық Азиядан 2 мың кулак отбасыларын жіберу жоспарланды [9].

1930 жылғы 2 ақпанда ОГПУ-дың № 44/21 «Кулактарды тап ретінде жою жөніндегі шаралар туралы» бұйрығымен бірінші және екінші санаттағы кулактарды жер аудару туралы Директива қабылданды. Құжатқа сәйкес Қазақстанға бірінші санат бойынша 5–6 мың отбасы, екінші санат бойынша 10–15 мың отбасы көшірілуі жоспарланды және жөнелтудің басталу мерзімі 1930 жылғы 15 ақпан деп белгіленді [10]. Бұл жоспар орындалмады. Бұл шешім «кулактарды» қабылдауға дайын еместігін айтылған, қарсылыққа тап болды. Деректерде: «отсутствие всякого желания у работников Сибири и Казахстана принять и расселить выселяемых из других областпей кулаков, их стремление под всяческими предложениями совершенно отказаться от приема выселяемых кулаков» [11], – деп жазылды.

Қарсылықтың түп себебі, жергілікті биліктің сырттан кулактарға жағдай жасай алмауы. Ал, орталықтың тапсырмасы бойынша сырттан келген кулактарға жағдай жасалынуы тиіс еді. Ақырында, 1930 жылғы 4 ақпанда жер аударуға жоспарланғандардың саны мен операцияны өткізу мерзімдері өзгертіліп, Қазақстан жер аудару жоспарының қатарынан алынып тасталды.

1930 жылы 10 ақпанда Қазақстандағы ОГПУ Өкілетті өкілдігіне жақын арадағы 3 айда, Қазақстанға Қазақстанға кулактар жіберілмейтіндігі, келесі

қоныстандыруға дейін жер аударылғандарды орналастыру жоспарын мұқият дайындау қажеттілігі ескертілді. Қысқа мерзімде шұғыл орындалуы тиіс келесідей тапсырмалар берілді: «Разработайте, сообщите. 1. Точно пункты расселения; 2. Выгрузочные станции железной дороги; 3. Пункты расселения; 4. Организацию питания на выгрузочных станциях и в пути до пунктов расселения; 5. Потребные ассигнования» [12].

И.Сталиннің Қазақстан мен Сібірді жер аудару аймақтары ретінде енгізу қажеттігі туралы «Казахстан и Сибирь как районы выселения отсутствуют. Надо их включить» [13] нұсқауынан кейін ОГПУ органдары республикаға «жер аударылатын кулактардың бір бөлігін қабылдау қатаң түрде ұсынылды».

Нәтижесінде, кулактарды жер аудару жоспарының екінші нұсқасы анықталды. 1930 жылы Қазақстанға басқа облыстардан 9000 отбасы, яғни 45 000 адамды қоныс аудару жоспарланды [14].

1930 жылы 11 ақпанда «Құпия» белгісімен Қазақ өлкелік комитеті бюросының жабық жиналысында «1930 жылғы 30 қаңтардағы БК (б)П кулактарды тап ретінде жою туралы Қаулысын орындау туралы» Қаулысы қабылданады. Онда «жаппай ұжымдастыру аудандары белгіленді. 1930 жылы Орталық Азия мен Қазақстанға 2-ші категориядағы «кулактар», яғни 159 отбасы, 197 адам қоныс аударылды [15].

Павел Полян «НЕ ПО СВОЕЙ ВОЛЕ...История и география принудительных миграций в СССР» еңбегінде: «...В общей сложности ЦК поручил ОГПУ (а именно его представители на местах – Л. Заковский, Е. Евдокимов – ставили вопросы о переселении кулаков) подготовить к переселению более 200 тыс. семей. Но это оказалось технически невозможно, и около 110 тыс. семей поровну распределились между Казахстаном и Уралом, не считая переселенцев внутри таких регионов, как Урал и Западная Сибирь (по 12 тыс. чел.). При этом главными «поставщиками» кулацкой массы для Урала были Украина и Северный Кавказ (соответственно, 30 и 15 тыс. семей), а для Казахстана – различные регионы вдоль всей Волги (в том числе, на этот раз, и пограничные с Уралом, схожие с ним по природным условиям), а также Центрально-Черноземная и Московская обл. Можно сказать, что главным изменением географии выселения кулаков в 1931 году, по сравнению с 1930 годом, было резкое расширение пространства раскулачивания, а в географии вселения – резкое сокращение удельного веса Северного края и увеличение удельного веса Сибири и Казахстана (при сохранении значительной роли Урал), - деп жазды [16].

1930 жылғы 28 тамызға дейін Орта Азиядан Қазақстанға жергілікті емес ұлт өкілдерінен шыққан «кулактардың» 80 отбасы, 281 адам ғана көшірілді. Қоныс аудару саясатында округтік атқару комитеттерінің әлсіз жұмысы да атап өтілді, олар «тәркіленген мүліктің жалпы көлемінен қоныс аударылатын кулактарға ең төменгі азық-түлік, тұқым, тірі және өлі инвентарь нормаларын бөлмеген, онсыз жеке, игерілмеген аудандарға жіберу мүмкін емес» деп көрсетілді [17].

1931 жылдың басында БК(б)П ОК Саяси бюросының шешімі қабылданып, соған сәйкес кулактарды жер аудару және орналастыру жөніндегі жұмысты бақылау мен басшылық ету арнайы комиссияға жүктелді. Бұл комиссияны КСРО Халық Комиссарлары Кеңесі төрағасының орынбасары А.А. Андреев басқарды. Комиссия құрамына сондай-ақ ОГПУ өкілі Г.Г. Ягода және БК(б)П ОК хатшысы П.П. Постышев кірді. Комиссия жұмысының ерекшелігі – оның кең өкілеттіктерге ие болуы, қабылданған шешімдер Саяси бюро қаулылары ретінде бекітіліп отырды.

1931 жылы 25 ақпанда БК (б) П саяси бюросы «Кулактар туралы» хаттамасымен ОГПУ-ға 6 ай ішінде қоныс аудару туралы келесідей тапсырма берілді: «200–300 тысяч семей под управлением специально назначенных комендантов, имея ввиду прежде всего районы Казахстана – южнее Караганды». Тәркіленген кулактарды жер аудару ісін бақылау СССР ХКК төрағасының орынбасары Андреевке тапсырылды. Қоныс аудару мәселесіне қатысты барлық сұрақтарды Андреевпен келісе отырып шешу ОГПУ-ге тапсырылды [18].

БК (б) П ОК 1931 жылы 20 наурызда «Кулактар туралы» қаулы қабылдап, 1931 жылы мамыр-шілде айларында Қазақстанға 150 мың кулакты қосымша жер аудару туралы шешім шығарды (Ақмола және Қарқаралы округі, Балқаш көлінен оңтүстікке қарай Тоқырау өзені жағалауына). Оларды ауыл шаруашылығы ғана емес, пайдалы қазбаларды игеру күтіп тұрды [19].

1931 жылғы 15 мамырда А.А. Андреев комиссиясы 1931 жылға арналған кулак отбасыларын қоныс аудару жоспары мәселесін қарады. Онда техникалық мүмкіндіктің болмауына байланысты Қазақстан аудандарына 150 000 кулак отбасын қоныстандыру мүмкін еместігі атап өтіліп, ағымдағы жылы бірінші кезекте 56 000 кулак отбасын орналастыру мүмкін деп танылды.

Қазақстан аумағында кулактарды қоныстандырудың негізгі аудандары айқындалды: Төменгі Еділ өлкесінен (НВК) – 10 000; Орта Еділ өлкесінен (СВК) – 10 000; Орталық Қаражер облысынан (ЦЧО) – 10 000; Мәскеу облысынан (МО) – 6 000; Ленинград әскери округінен (ЛВО) – 4 000; Нижегород өлкесінен – 500; Башқұртстаннан – 6 000; Татариядан – 5 000 кулак отбасы. Барлығы – 56 000 отбасы.

Сонымен қатар құжатта «өнеркәсіп пен тұрғын үй құрылысының бірінші кезектегі қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін Солтүстік-Шығыс Қазақстанға арнайы қоныс аударушыларды келесі мерзімдерде жеткізу қажет: мамыр–маусым айларында 20 000–25 000 жалғызбасты адамдарды, кейіннен олардың отбасыларын көшірумен; шілде–тамыз айларында – қалған 35 000 шаруашылықты» деп нақты көрсетілді [20].

1931 жылғы 20 мамырда ОГПУ ІІІ тарапынан Қазақстанға шаруаларды жер аудару мерзімдері көрсетілген телеграмма жіберілді. Оның 1931 жылғы 15 мамырда А. Андреев комиссиясының отырысында қабылданған шешімнен едәуір айырмашылығы болды. Дерек келтірсек: «В течение июля, сентября месяца 1931 г. в Казахстан будет выселено шестьдесят тысяч семей кулаков второй категории». Для подготовки жилищного строительства предварительно выселялись 20000 кулаков мужчин одиночек, по десять тысяч из СВК (1-6 июня

1931 г.), НВК (с 7-12 июня), по одному эшелону ежедневно. Станция назначения – Акмолинск. В телеграмме указывалось, что «вселяемых кулаков одиночек принимает КазЛАГ, о времени, количестве отправки 60000 семей кулаков будет сообщено дополнительно. Порядок приема, разгрузки, устройства будет дан директивой по линии ГУЛАГА» [21].

«Қазақстанға жіберу жоспарланған кулак отбасыларын қоныстандыру мен пайдаланудың мүмкіндіктері мен жағдайларын жергілікті жерде жан-жақты анықтау» мақсатымен Қазақстанға Альшанский басшылық еткен арнайы комиссия жіберілді. 1931 жылғы 15 сәуірде Г. Ягода Алматыға ПП ОГПУ-дың өкілі жолдас Даниловскийге комиссия жұмысының барлығы оның тікелей жәрдемімен жүргізілуі тиіс екенін хабарлады. Комиссия кетісімен кулак отбасыларын қабылдау, орналастыру, қоныстандыру және олардың шаруашылық-тұрмыстық қамтамасыз етілуіне қатысты барлық жұмыс «Қазақстан ПП ОГПУ-ының мойнына жүктелетіні» атап көрсетілді.

Қазақстан ПП ОГПУ-ы Альшанский комиссиясымен тығыз байланыста арнайы қоныс аударушыларды қабылдау, орналастыру және орналастырып қою жоспарын шұғыл түрде әзірлеуге, ауыл шаруашылығын игеру жағдайларын, тұрғын үй құрылысының болашағын, тиісті ұйымдармен бірлесіп шаруашылықта пайдалану мүмкіндіктерін анықтауға тиіс болды.

ОГПУ жоспарынша, барлық жұмыстар 1931 жылғы мамыр - маусым айларына, яғни жаппай қоныс аудару басталар сәтке дейін аяқталуы қажет еді.

Күштеп ұжымдастыру кезеңінде Қазақстанға Ресейдің орталық облыстарынан 189 мың адам жіберілді. Оның ішінде 1931 жылдың мамыр айында ашаршылық кезінде қазіргі Ақмола, Қарағанды, Павлодар, Көкшетау облыстарының аудандарында 150 мың адам орналастырылды. Толық емес мәліметтер бойынша, 1937 жылға қарай Қазақстанға жіберілгендер саны 360 мың адамды құрады. Осылайша, 1930 жылдары Қазақстан көшірілген халықтар үшін ерекше резервке айналды [22].

«Живая память. Сталинизм в Казахстане – Прошлое, Память, Преодоление» (Ж.Б. Абылхожин, М.Л. Акулов, А.В. Цай) атты еңбекте. «Если на 6 июля 1931 г. в Казахстан было выслано 80 семей (281 человек) из Средней Азии, то уже на 1 сентября 1932 г. на учете комендатур здесь состояла 46 091 семья, или 180 015 спецпоселенцев. Это были крестьяне с Нижней и Средней Волги, из Центрально-Черноземной и Московской областей, Северокавказского края и Средней Азии» [23], - деген деректер келтіріледі.

1933 жылғы 21 тамызда КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің № 1796/393 қаулысы қабылданып, соған сәйкес 1933 жылдың ішінде ОГПУ-дың Батыс Сібірі мен Қазақстанындағы еңбек қоныстарына бұрын жер аударылған, жетіп үлгерген және жол үстінде жүргендерден бөлек, қосымша 124 000 адамды, сондай-ақ тағы 426 000 адамды жіберу жоспарланды. Оның ішінде:

- а) жеке тәртіппен жер аударылатын кулактар – 12 000 отбасы, 48 000 адам;
- ә) бас бостандығынан айыру орындарынан 3 жылдан 5 жылға дейін сотталғандар – 133 400 адам, оларға кейіннен отбасыларын жеткізумен, 1933

жылғы 8 мамырдағы БК(б)П ОК мен ХКК Нұсқаулығының III бөлімінің 6-тармағына сәйкес, жалпы саны 378 000 адам [24].

1933 жылы еңбек поселкелеріне кулактармен қатар астық және өзге де халыққа қарсы кампанияларға қарсы шығып, бүлік шығарған адамдар да қоныстандырылды (Қазақстанға). Бұл жағдай ОГПУ органдарын үрейлендірді. Себебі, жергілікті жерлерді жағдай бақылаудан шығып кетуі мүмкін еді.

1934 жылы ақпанда ГУЛАГ ОГПУ бастығының көмекшісі Плинер Г. Ягодаға: «7 августа 1933 г. Вами было указано ПП ОГПУ МО и ЛВО о прекращении направления в трудпоселки одиночек из числа уголовников деклассированного элемента и оформление их через тройки при ПП ОГПУ в лагеря. Однако в числе прибывающих в трудпоселки одиночек значительное количество составляет деклассированный элемент. В настоящее время некоторые ПП ОГПУ ЛВО, УССР, Закавказья и БССР требуют от нас нарядов на отправку в трудпоселки из деклассированного элемента..». Возражая против такой политики, Плинер ссылаясь на опыт Западной Сибири и Казахстана, где «этот контингент очень плохо осваивается в условиях режима трудпоселков и разлагающим образом действует на остальную массу трудпоселенцев» [25], - деген мазмұндағы рапорт жазды. Бұл өз алдына жеке зерттелінетін тақырып.

Осылайша, халық ашаршылықтан қырылып жатқанда, сырттан адамдарды әкеліп, оларға жағдай жасау саясаты ешқандай ақылға сыймайды.

Халықтың тең жартысынан астамы қырылған ашаршылық жылдары сырттан әкелінген қоныстандырушыларға жағдай жасалған. Деректер келтірсек: 1932 жылы 23 ақпанда «Письмо НКП о состоянии обеспеченности учителей – спецпереселенцев» №526/с лично Зав.Крац, Обл.Оно.копия управление лагерями деген құжатта: «Несмотря на ряд указаний как по линии НКП, так и Управления лагерями ОГПУ, до сих пор учителя-переселенцы находятся в неудовлетворительном положении, как в области методического руководства, так и в области материального обеспечения.

Предлагается:

а/в течение марта месяца проверить состояние обеспеченности учителей – спецпереселенцев квартирами и снабжением. В этот же период времени добиться полного обеспечения учителей спецпереселенцев квартирами и установить твердые нормы /наряду с другими учителями/ снабжения как продовольствием, так и промтоварами...» [26].

1932 жылғы «Об обследовании и принятии срочных мер по полному обслуживанию сирот и беспризорных из числа спецпереселенцев» деген құжатта: «С получением настоящего Каз.Наркоспрос предлагает вам в трехдневный срок выполнить следующее:

1. Проверить и уточнить количество детей сирот и беспризорников по прилагаемой форме.

2. Обследовать и принять самые срочные меры к полному обслуживанию сирот и беспризорников из спецпереселенцев т.е. обеспечить их квартирой, одеждой, обувью, питанием, мытьем, педагогическим и культурным обслуживанием за счет РайОНО и общественных средств /РайУТБ и др./.

*Предупреждаю, что за формальный подход к делу и запροмедление дачи сведения более установленных трех дней на эту работу ответственный руководитель РайОНО будет привлечен к ответственности как дезорганизующий работу по организаций областей в Казакстане и налаживание культобслуживания спецпереселенцев в Казакстане. Как один из реальных методов скорейшего и правильного обслуживания и своевременного финансирования РайОНО на культобслуживание спецпереселенцев в целом. Наркомпрос рекомендует выезжать на места расселения спецпереселенцев одному из ответственных работников райОНО и самому лично при помощи завшколами и культактива спецпереселенческого пункта провести всю необходимую работу по обследованию состояния обслуживания сирот и беспризорников и точному учету их, давая практические указания помощь на месте детдомам, их руководителям, комендантам и культармейцам.*

*Всю эту работу необходимо увязать с Райкомом ВКП (б). Кайкомолом и парторгана на местах /ячейки при совхозах, комендатуре и.т.д. /...» [27], -деп жазылған.*

*Ал, 1933 жылы 12 шілдеде «О выделении из местного бюджета специальных суммы для примерования лучшей части идеологически выдержанных педагогов в с/поселках (Письмо П.П. Замнаркомпроса К. Мальцева)» деген құжатта келесідей деректер келтірілген: «...НКП предлагает ОНО выделит из местного бюджета специальных суммы для примерования лучшей части идеологически выдержанных педагогов в с/поселках, проявивших себя в деле перевоспитания детей и лучшей постановки общей работы в с/п школах обеспечить их бесплатными путевками в дома отдыха и на курорты, а также оказать содействие в повышений их теоретического уровня путем выделения специальной брони в педтехникумах и педвузах и направления в них мобилизованных педагогов изъявивших желание учиться...»[28]. Осындай мазмұндағы деректер архив қорларында мол.*

**Қорытынды.** *Сонымен, 1920–1930 жылдары Қазақстанға сырттан қоныс аударылған адамдар саны туралы түрліше айтылады. Мәселен, 1991 жылғы 12 қарашада құрылған Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесі Президиумының комиссиясы республикалық және ведомстволық мұрағаттардың құжаттық материалдарын, статистикалық деректерді, мерзімді баспасөзді, куәгерлердің айғақтарын зерттей отырып, өз қорытындысында республикаға 46 091 отбасы немесе 180 мыңнан астам адам жер аударылғанын көрсеткен [29].*

*Ал, Н.А. Ивницкий мен В.Н. Земсков 1930–1931 жылдары Қазақстанға жер аударылған екінші санаттағы кулактардың саны 50 929 отбасы болғанын жазды [30].*

*Алтаев А.Ш., Жангуттин Б.О. жазған «Краткие очерки истории Казахстана» – деген кітапта 1930–1931 жылдары Қазақстанға қоныс аударылған кулактар саны 312 178 адамды, бірінші және екінші санаттағы 66 421 кулак отбасын құрайтындығын келтірген. Оның ішінде Ресей мен Орта Азияның әртүрлі аймақтарынан Қазақстанға 60 080 отбасы, 282 376 адам қоныстандырылды; ал республика ішіндегі қоныс аудару бойынша 6 341 отбасы,*

29 802 адам болғандығы жазылған. 1932 жылы Қазақстанға 2 318 отбасы, 11 590 адам жіберілген [31].

Сонымен, большевиктік-сталиндік билік патшаның отарлау саясатын жалғастырды.

### **Пайдаланылған әдебиеттер мен дереккөздер тізімі:**

1. Голощекин Ф.И. Завоевание Октябрьской революции // Голощекин Ф. И. Десять лет пройденных и предстоящие задачи: доклад на собрании Горпартактива Алма-Атинской организации 1 октября 1930 года. – Алма-Ата: Гостипо-литограф. КЦСНХ № 2, 1930. – 49 с. – С. 30–42.

2. Решение 5-ой всеказахской партконференции по отчетному докладу Крайкома ВКП(б) // Сборник важнейших решений Казакского Краевого Комитета ВКП(б), принятых за период V - VI Всеказакских конференций. Кзыл-Орда: Агитпром РКП (б), 1926.-28 с. (С. 25–26).

3. Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі Мемлекеттік комиссияның материалдары (XX ғасырдың 20–50 жылдары). Т. XII: Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін барысында қолданылған терминдер мен түсініктер жинағы (Глоссарий) / Құраст.: С. А. Қасымов, И. Ш. Борчашвили, К. К. Айтхожин, Е. М. Абайдельдинов [ж. б.]; жалпы ред. басқарған Е. А. Әбіл. Алматы: «Нур», 2024. 168 б.

4. Волошинова И. В. Переселенческая политика Советского государства в 1920-1930-е годы в отечественной историографии: диссертация ... кандидата исторических наук: 07.00.02. - Санкт-Петербург, 2002. 200 с., 274-б

5. Постановление ЦИК и СНК СССР от 18 января 1928 г. «О задачах переселения, его организации, основах составления планов переселения и о порядке финансирования переселенческих мероприятий» // <https://docs.historyrussia.org/>(дата обращения – 20.11.23).

6. РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 25. Отдел руководящих партийных органов. Сектор информации. Казахский крайком ВКП(б). 1926–1933. Д. 10. Л. 111.

7. Голощекин Ф.И. Поставить развитие Казакстана на социалистические рельсы // Партийное строительство в Казахстане. Сб. речей и статей (1925–1930 гг.). М. Алма-Ата: Госиздат РСФСР, 1936. 344 с.

8. Голощекин Ф.И. О решениях ЦК ВКП(б) по отчету Крайкома ВКП(б). Доклад на активе кзыл-ордынской парторганизации – 1928 год // Партийное строительство в Казахстане. Сб. речей и статей (1925–1930 гг.). М. Алма-Ата: Госиздат РСФСР, 1936. 344 с. (С. 212).

9. ГА РФ. Ф. 9414. Оп.1. Д. 1944. Л. 20-21.

10. ГА РФ, ф. 9414. Оп. 1. Д. 1943. Л. 6.10.

11. ГА РФ. Ф. 9414. Оп.1. Д. 1944. Л. 28-29.

12. ГА РФ. Ф. 9414. Оп.1. Д. 1944. Л. 80.

13. Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). – Москва: Интерпракс, 1994. С. 123–124.

14. ГА РФ. Ф. 9414. Оп. 1. Д. 1943. Л. 32, 70.

15. АП РК. Ф. 141. Оп.1. Д. 2989. Л. 25-26.
16. Павел Полян «НЕ ПО СВОЕЙ ВОЛЕ...История и география принудительных миграций в СССР». Москва, ОГИ - Мемориал, 2001, 327 с.
17. ГА РФ. Ф. 9414. Оп. 1. Д. 1943. Л. 32, 70.
18. РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 3. Д. 814. Л.7.
19. <http://memo.ru/history/deport/nav.htm>. (Дата обращения: 14.10.25).
20. <http://tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3337/>. (Дата обращения: 14.10.25).
21. Ивницкий Н.А. Судьба раскулаченных в СССР. М., Собрание, 2004.- С. 142
22. <http://tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3337/>. (Дата обращения: 14.10.25).
21. ГА РФ. Ф. 9479. Оп. 1. Д. 15. Л. 31, 24.
22. ГА РФ. Ф. 9479. Оп. 1. Д. 24. Л. 15
- 23 Живая память. Сталинизм в Казахстане – Прошлое, Память, Преодоление / Под ред. Ж.Б. Абылхожина, М.Л. Акулова, А.В. Цай. – Алматы: «Дайк-Пресс», 2019. – 272 с. (С.77)
24. Алтаев А.Ш., Жангуттин Б.О. «Краткие очерки истории Казахстана». Учебное пособие для вузов. Алматы, «Бастау», 2008.-244 с.
25. Бұл да сонда
26. ГА Актыбинской области. Ф.281. Оп. 1. Д.1. Л. 6.
27. ГА Актыбинской области. Ф.281. Оп. 1. Д.1. Л. 4.
28. ГА Актыбинской области. Ф. 281. Оп. 1. Д. 113. Л. 7.
29. Насильственная коллективизация и голод в Казахстане 1931–1933 гг. Сборник документов и материалов. Алматы: «Фонд ХХІ век», 1998.-263 с.»С. 13.
30. Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание. С.192-194; Земсков В.Н. Спецпереселенцы (по документам НКВД-МВД СССР //Социологические исследования. 1990. №11. С. 3–17.
31. Алтаев А.Ш., Жангуттин Б.О. «Краткие очерки истории Казахстана». Учебное пособие для вузов. Алматы, «Бастау», 2008.-244 с.

## **References**

### **Pajdalanyňan әdebietter men derekközder tizimi:**

1. Goloshchekin F.I. Zavoevanie Oktyabr'skoj revolyucii // Goloshchekin F. I. Desyat' let projdennyh i predstoyashchie zadachi: doklad na sobranii Gornpartaktivа Alma-Atinskoj organizacii 1 oktyabryа 1930 goda. – Alma-Ata: Gostipo-litogr. KCSNH № 2, 1930. – 49 s. – S. 30–42.
2. Reshenie 5-oj vsekazahskoj partkonferencii po otchetnomu dokladu Krajкома VKP(b) // Sbornik vazhnejshih reshenij Kazakskogo Kraevogo Komiteta VKP(b), prinyatyh za period V - VI Vsekazakskih konferencij. Kzyl-Orda: Agitprom RKP (b), 1926.-28 s. (S. 25–26).
3. Sayasi kufyn-syrgin qyrbandaryn tolyq aqtau zhenindegi Memlekettik komissiyanyn materialdary (HKH ғасырдың 20–50 zhylдары). Т. III: Қазақстандағы

sayasi kufyn syrgin barysynda qoldanylğan terminder men tysinikter zhinafy (Glossarij) / Kyrast.: S. A. Kasymov, I. SH. Borchashvili, K. K. Ajthozhin, E. M. Abajdel'dinov [zh. b.]; zhалpy red. baskarğan E. A. Əbil. Almaty: «Nur», 2024. 168 b.

4. Voloshinova I. V. Pereselencheskaya politika Sovetskogo gosudarstva v 1920-1930-e gody v otechestvennoj istoriografii: dissertaciya ... kandidata istoricheskikh nauk: 07.00.02. - Sankt-Peterburg, 2002. 200 s., 274-b

5. Postanovlenie CIK i SNK SSSR ot 18 yanvarya 1928 g. «O zadachah pereseleniya, ego organizacii, osnovah sostavleniya planov pereseleniya i o poryadke finansirovaniya pereselencheskikh meropriyatij» // <https://docs.historyrussia.org/>(data obrashcheniya – 20.11.23).

6. RGASPI. F. 17. Op. 25. Otdel rukovodyashchih partijnyh organov. Sektor informacii. Kazahskij krajkom VKP(b). 1926–1933. D. 10. L. 111.

7. Goloshchekin F.I. Postavit' razvitie Kazakstana na socialisticheskie rel'sy // Partijnoe stroitel'stvo v Kazahstane. Sb. rechej i statej (1925–1930 gg.). M. Alma-Ata: Gosizdat RSFSR, 1936. 344 s.

8. Goloshchekin F.I. O resheniyah CK VKP(b) po otchetu Krajcoma VKP(b). Doklad na aktive kзыl-ordynskoj partorganizacii – 1928 god // Partijnoe stroitel'stvo v Kazahstane. Sb. rechej i statej (1925–1930 gg.). M. Alma-Ata: Gosizdat RSFSR, 1936. 344 s. (S. 212).

9. GA RF. F. 9414. Op.1. D. 1944. L. 20-21.

10. GA RF, f. 9414. Op. 1. D. 1943. L. 6.10.

11. GA RF. F. 9414. Op.1. D. 1944. L. 28-29.

12. GA RF. F. 9414. Op.1. D. 1944. L. 80.

13. Ivnickij N.A. Kollektivizaciya i raskulachivanie (nachalo 30-h go dov). – Moskva: Interpraks, 1994. S. 123–124.

14. GA RF. F. 9414. Op. 1. D. 1943. L. 32, 70.

15. AP RK. F. 141. Op.1. D. 2989. L. 25-26.

16. Pavel Polyan «NE PO SVOEJ VOLE...Istoriya i geografiya prinuditel'nyh migracij v SSSR». Moskva, OGI - Memorial, 2001, 327 s.

17. GA RF. F. 9414. Op. 1. D. 1943. L. 32, 70.

18. RGASPI. F. 17. Op. 3. D. 814. L.7.

19. <http://memo.ru/history/deport/nav.htm>. (Data obrashcheniya: 14.10.25).

20. <http://tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3337/>. (Data obrashcheniya: 14.10.25).

21. Ivnickij N.A. Sud'ba raskulachennyh v SSSR. M., Sobranie, 2004.- S. 142

22. <http://tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3337/>. (Data obrashcheniya: 14.10.25).

21. GA RF. F. 9479. Op. 1. D. 15. L. 31, 24.

22. GA RF. F. 9479. Op. 1. D. 24. L. 15

23 ZHivaya pamyat'. Stalinizm v Kazahstane – Proshloe, Pamyat', Preodolenie / Pod red. ZH.B. Abylhozhina, M.L. Akulova, A.V. Caj. – Almaty: «Dajk-Press», 2019. – 272 s. (S.77)

24. Altaev A.SH., ZHanguttin B.O. «Kratkie ocherki istorii Kazahstana».Uchebnoe posobie dlya vuzov. Almaty, «Bastau», 2008.-244 s.

25. Ḃyl da sonda
26. GA Aktyubinskoj oblasti. F.281. Op. 1. D.1. L. 6.
27. GA Aktyubinskoj oblasti. F.281. Op. 1. D.1. L. 4.
28. GA Aktyubinskoj oblasti. F. 281. Op. 1. D. 113. L. 7.
29. Nasil'stvennaya kollektivizaciya i golod v Kazahstane 1931–1933 gg. Sbornik dokumentov i materialov. Almaty: «Fond HKHI vek», 1998.-263 s.»S. 13.
30. Ivnickij N.A. Kollektivizaciya i raskulachivanie. S.192-194; Zemskov V.N. Specpereselency (po dokumentam NKVD-MVD SSSR //Sociologicheskie issledovaniya. 1990. №11. S. 3–17.
31. Altaev A.SH., ZHanguttin B.O. «Kratkie ocherki istorii Kazahstana».Uchebnoe posobie dlya vuzov. Almaty, «Bastau», 2008.-244 s.